

širok razpon, povezan z dolgotrajno rabo prostora. Sledijo analize barvnih kovin, metalografska preiskava plasti korozije na puščičnih osteh, analize svinčevih izotopov v svinčenih predmetih, kemične in mineraloške raziskave keramike. Steklene jagode so raziskovali z metodo nevtronske aktivacije in analizo stroncijevih in neodimovih izotopov. Na koncu so predstavljeni retijski napisi pri Unterammergau.

Na vrhu griča Döttenbichl je torej ležalo daritveno mesto v naravi, ki je bilo v rabi od konca 2. st. pr. Kr. do sredine 1. st. po Kr. Na močno razgibanem zemljišču ni bilo stavbnih ostankov niti umetnega preoblikovanja. Drobni kovinski predmeti so bili odloženi oziroma raztreseni po nekdanji površini, veliki so bili zakopani. Številni so bili namerno poškodovani in izpostavljeni ognju. Keramike je bilo zelo malo in je bila razdrobljena. Ni pa bilo sežganih ali nesežganih živalskih kosti, s čimer se Döttenbichl razlikuje od žgalnodaritvenih mest v osrednjih Alpah. Darovani predmeti se tipološko vključujejo v nadregionalno modo tistega časa ali pa so povezani z notranjealpskim prostorom. Šlo je torej za sveto mesto lokalnega prebivalstva, ki so ga predstavljali Retijci, kar potrjujejo tudi najdbe retijskih napisov v širši okolici.

Rimske vojaške najdbe, med katerimi prevladujejo trirobe pušične osti in žeblički za čevlje, so ostanki spopada, ki je potekal na območju svetišča. Na podlagi oblik orožja ter oblik in velikosti žebličkov za čevlje, ki se jih da primerjati s španskimi najdišči (La Loma), ter na osnovi zgodovinske situacije je spopad datiral v leto 15 pr. Kr. Ker so bili ostanki orožja ožgani, Zanier domneva, da bi bilo to lahko povezano s ponovno posvetitvijo prostora.

Sveto mesto je delovalo še do sredine 1. st. po Kr. Na zahodnem delu griča je bil odkrit grob ženske in otroka iz prve polovice 1. st. po Kr. Sežgani ostanki kosti, bronastega nakita in številnih steklenih jagod niso bili pokopani, temveč raztreseni po površini, veliki okoli 10 m². Tipologija nakita kaže, da gre za grob staroselcev.

Ob skalnem čoku Ambronstein, na pobočju jugozahodno od Döttenbichla, so odkrili rimsko vojaško bodalo in drobne poznolatske najdbe. Kaže, da je tudi tu šlo za sveto mesto, vendar, po sestavi deponiranih predmetov, drugačne vrste kot na Döttenbichlu. Ravnica Kälberplatte z maloštevilnimi najdbami je bila v času trajanja svetega mesta na Döttenbichlu v rabi morda kot zbirni prostor, ne pa kot mesto darovanja.

Werner Zanier je v knjigah o Döttenbichlu predstavil zelo poglobljeno klasično arheološko raziskavo, ki temelji na številnih podrobnih kronoloških, tipoloških in tehnoloških analizah. Arheološke analize je dobro povezal z rezultati naravoslovnih analiz. Tako je delo pomembno kot zgled za celovito predstavitev zapletenega, večplastnega najdišča. Zaradi izčrpne obravnave gradiva je tudi izvrsten priročnik za analizo kovinskih in steklenih predmetov iz 1. st. pr. Kr.

Posamezne študije o predmetih so na koncu nadgrajene s poglobljeno interpretacijo. Tako imamo pred sabo zgodbo o svetem mestu Retijcev in o bitki z Rimljani v letu 15 pr. Kr. Wernerju Zanierju je z raziskavo o Döttenbichlu uspelo širše osvetliti zgodovino severnoalpskega prostora v 1. st. pr. Kr. in 1. st. po Kr. ter rimski prodor v Alpe.

Jana HORVAT

Cristina-Georgeta Alexandrescu, Christian Gugl, Barbara Kainrath (ur.): Troesmis I. Die Forschungen von 2010–2014, Mega Verlag, Cluj-Napoca 2016. ISBN 978-606-543-749-4. 552 strani.

V monografiji osem avtorjev predstavlja najnovejše rezultate raziskovanja ostankov Troesmisa, enega najpomembnejših rimskih in bizantinskih spodnjedonavskih centrov, ki leži v današnji vzhodni Romuniji, med gorovjem Macin in strugo Donave, tik pred njenim deltamskim izlivom v Črno morje.

Projekt v organizaciji Inštituta za arheologijo Vasileja Pârvana iz Bukarešte, Inštituta za antične študije Avstrijske akademije znanosti, Arheološkega inštituta Univerze v Innsbrucku in Inštituta za eko-muzejske raziskave Gavriela Simiona iz Tulcee je potekal v obdobju med letoma 2010 in 2014. Obsegal je uporabo tehnik daljinskega zaznavanja (aerofotografija, lidar, satelitski posnetki, geofizikalne meritve), površinskih terenskih pregledov in analiz gradbenih ostankov, odkritih med preteklimi arheološkimi raziskavami, na podlagi katerih so želeli kar se da natančno lokalizirati arheološke ostanke in jih datirati.

Najstarejšo poselitev območja datirajo v predrimsko obdobje. Dokazujejo jo z Ovidijevimi navedbami iz leta 15, nelatinskimi imeni prebivalcev in arheološkimi najdbami (keramika in helenistične amfore iz 1. stoletja pr. n. št.) ter lokalizirajo na območje platoja na zahodnem delu najdišča, pozneje t. i. zahodne trdnjave.

V trajanskem obdobju (98–117) je sledila gradnja vojaškega tabora, povezana s premestitvijo pete makedonske legije iz kraja *Oescus* v Troesmis. Avtorji so tabor z domnevnimi termami, civilno naselbino (ki je po odhodu legije med letoma 177 in 180 n. št. dobila status municipija), cestno in komunalno infrastrukturo ter okoliškimi nekropolami lokalizirali na območje terase med obema trdnjavama.

Obdobju legijskega tabora in poznejšega municipija je v 4. stoletju na območju vzhodnega platoja sledila gradnja t. i. vzhodne trdnjave s tremi cerkvami in poveljniško stavbo, v kateri naj bi bili stacionirani legija *II Herculia* ali legija *I Iovia*.

Poznoantični trdnjavi je v srednjem bizantinskem obdobju (10.–11. st.), na območju domnevne predrimske naselbine, sledila gradnja t. i. zahodne trdnjave z dvema, morda tremi obrambnimi jarki.

Rabo proučevanega prostora zaključuje srednjeveško grobišče.

Epigrafike bo prav gotovo pritegnilo poglavje o dveh bronastih ploščah s t. i. *lex municipalis* iz obdobja Marka Avrelija. Prinaša namreč ene prvih fotografij obeh plošč s prepisom in rekonstrukcijo besedila ter komentarjem.

Gre za klasično strukturirano arheološko monografijo, ki podaja do leta 2014 znane informacije o Troesmisu. Avtorjem je s kombinacijo predhodnih ugotovitev in uporabe nedestruktivnih raziskovalnih tehnik uspelo rekonstruirati skoraj celotni tloris naselbine in okvirno datirati faze poselitve. Kljub vsemu bi si zaradi razjasnitve nekaterih kronoloških vprašanj, predvsem konca uporabe poznoantične in bizantinske trdnjave ter hiatusa v najdbah med 8. in 9. st., v prihodnosti želeli predstaviti rezultate konkretnih arheoloških izkopavanj.

Če povzamem, gre za trenutno najcelovitejšo objavo najdišča Troesmis in eno od referenčnih del za proučevanje rimskega in bizantinskega obdobja na vzhodnem Balkanu.

Tina BERDEN

Macháček Jiří, Dresler Petr, Přichystalová Renáta, Sládek Vladimír: *Břeclav – Pohansko VII. Kostelní pohřebiště na Severovýchodním předhradí*. Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae. Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 455. Brno 2016. ISBN 978-80-210-8455-1. 506 strani, 296 slik, 133 slikovnih tabel, 45 tekstovnih tabel.

Eponimno velikomoravsko zgodnesrednjeveško gradišče Pohansko leži v močvirnem okolju blizu sotočja Morave in Dije (Dyje) na jugovzhodu Češke republike. Največji razcvet je doživelo v 9. stoletju. V skupni izmeri 57 hektarjev ga sestavljajo trije deli: osrednji z dvorom in (prvoodkrito pohansko) cerkvijo velikomoravskega velmoža ter dve predgradji – jugozahodno in severovzhodno. Ravno zadnje, med njimi najmanjše (2,5 hektarja), je tema sedme knjige v seriji objav o Pohanskem. Dolgoletna izkopavanja, ki jih vodi Masarykova univerza v Brnu v sodelovanju z drugimi češkimi in tujimi institucijami, so v zadnjem desetletju privedla do vznemirljivih odkritij. Mednje gotovo sodi odkritje rotunde v severovzhodnem predgradju – drugo odkrite cerkvene zgradbe iz časa Velikomoravske države na Pohanskem s pripadajočim grobiščem in grobovi v cerkvi.

Jedro monografije je zato namenjeno celoviti analizi terenske dokumentacije med letoma 2008 in 2012 izkopanega grobišča s 152 grobovi in objavi grobnih najdb, ki so del kataloga (14. poglavje) in tabel (15. poglavje). V uvodnih poglavjih se seznanimo z zgodovino raziskav in topografskimi okoliščinami najdišča ter izkopavalno metodologijo (poglavja 1–4), v nadaljevanju s poglobljenimi analitičnimi in sintetičnimi poglavji, temelječimi na dataciji grobišča. To dosegajo z med seboj neodvisnimi metodami analize in primerjavo rezultatov, ki so predmet naslednjih osmih poglavij (poglavja 5–13), pri čemer zadnje predstavlja zaključek, ki ga ob koncu knjige najdemo tudi v angleškem prevodu.

Osnovo datacije zagotavljata relativna kronologija grobov in drugih arheoloških ostankov, izdelana na podlagi stratografskih odnosov in topografske kronologije, ter datacija grobnih najdb *per analogiam*, ki jih utrjujejo datumi C14 okostnih ostankov. Datacija grobnih najdb pokaže dve kronološki obdobji – velikomoravsko in povelikomoravsko. Pokopavanje se tu najverjetneje ni začelo pred zadnjo četrtino 9. st., trajalo pa je okvirno do srede 10. st., kar pomeni tri generacije.

S tako postavljenimi temelji avtorji kontekstualizirajo grobišče ob rotundi v luči prostorskih in kronoloških vidikov ter socialnega statusa pokojnikov, najprej znotraj drugih grobišč Pohanskega. Edino primerljivo je na tamkajšnjem dvoru velikomoravskega vodje, ob t. i. prvoodkriti pohanski cerkvi. Grobišči sta bili delno sočasni, začetki pokopavanja pri rotundi so verjetno nekoliko kasnejši kot pri prvi cerkvi, medtem ko je natančnejši čas opustitve pokopavanja pri obeh manj jasen. Zdi se, da je pri drugi cerkvi pokopavanje

trajalo nekoliko dlje kot pri prvi. Natančnejši odgovor o času prenehanja pokopavanja na obeh grobiščih v 10. st. zato vidijo v obsežnejših serijah vzorcev C14 in njihovih primerjavah, ki pa bi jih bilo treba še opraviti. V zvezi z vprašanjem družbenega statusa pokopanih pri rotundi je povedna odsotnost zlatega nakita in grobov z meči, ki so značilni za elitne pokope pri prvi pohanski cerkvi in tudi na nekaterih drugih grobiščih velikomoravskih središč.

Grobišče severovzhodnega predgradja po najdbah ni sodilo niti med bogatejša niti med revnejša velikomoravska grobišča. Glede na zastopanost posameznih vrst predmetov kaže ujemanje s posebno skupino manjših grobišč v okolici, ki so se pojavila časovno blizu zadnjih velikomoravskih cerkva in v začetku pojava premislavskih cerkva, med zadnjimi desetletji 9. in v začetku 10. stoletja. Pogrebne značilnosti pokojnikov in notranja struktura grobišča severovzhodnega predgradja so skladne z znanimi grobišči kristjanizirane srednjeevropske elite med 8. in 10. st., čeravno ne bi sodila v njen vrh.

Privilegirance v severovzhodnem predgradju je mogoče videti med pokopi *infra ecclesiam*, med katerimi je prejkone tudi grob ustanovitelja (lastniške) cerkve (grob 153), izkopan na prestižnem mestu v glavni osi rotunde. Topografska in strukturalna analiza pokopov, ki ga obdajajo, kaže, da gre verjetno za grobove njegovih krvnih sorodnikov, večinoma za z njim povezano razširjeno zgodnesrednjeveško skupnost – *familia*, ki ji je načeloval *pater familias*. O tem govori skladnejša demografska sestava pokojnikov v nasprotju z ugotovljeno med elitnimi pokopi ob prvi cerkvi. Kljub temu je tudi ob rotundi nekaj grobov z ostrogami, ki morda predstavljajo oborožene spremljevalce lastnika cerkve. Prestižno mesto pokopa južno od apside so zasedali verjetno člani družinskega jedra. Ločita se še dve skupini otroških pokopov, ena ob vhodu na grobišče, druga, ki se povezuje s socialno boljše umeščenimi, za apside. Pokopi za ogrado, ki po pridanosti ne kažejo socialne deprivilegiranoosti, so tam morda iz religioznih ali ideoloških prepričanj. Pokojniki in pokojnice nižjih socialnih statusov, med njimi pogosteje ženske, so bili pokopani ob robovih grobišča. Za sužnje in druge deprivilegirane na tem grobišču ni bilo prostora. Njihovo so odkrili na drugem mestu istega (severovzhodnega) predgradja.

Analize notranje strukture grobišča kažejo podobnosti z nekaterimi srednjeevropskimi grobišči elite v odnosu do ostalih pokojnikov. Primerjave z zgodnesrednjeveškimi družbami v soseščini (npr. Bavarska) dopuščajo možnost, da lahko pokopane v severovzhodnem predgradju vidimo kot člane razširjenega sorodstva oz. družine (*familia*) visokega uradnika na dvoru velikomoravskega velmoža s sedežem v centralnem delu Pohanskega. Lahko bi imel funkcijo, ki jo v 12. st. v srednji Evropi označuje izraz *castellanus* (gradiščan). V zahodni in severni Evropi pa jih med 7. in 9. st. srečujemo kot zastopnike vladarjevega fiskalnega interesa v različnih obrtniških in trgovskih središčih, podobnih velikomoravskim na Pohanskem. Tako se npr. na meji z vikinškim svetom pojavljajo pod imeni *comes vic* (Wikgraf), leta 685 v Londonu *Wicgerefa*, v Birki *praefectus vici* ali *praefectus emporii Quentowic* med letoma 858 in 868. Njihova vloga je bila povezana z davki, trgovanjem in zagotavljanjem reda in miru v naselbini, v vojnem času so prevzemali tudi varnostne naloge. Gradiščani ali